

„RE'ÂYÂ-LELE” OTOMANE, CAPETE DE POD PENTRU CONTROLUL DOMNIILOR ȚĂRII MOLDOVEI (SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XV-LEA – ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XVIII-LEA)
THE OTTOMAN „RE'ÂYÂS”, BRIDGEHEADS FOR THE CONTROL OF THE PRINCIPALITIES OF MOLDAVIA'S PRINCES (END OF THE 15TH CENTURY – BEGINNING OF THE 18TH CENTURY)

Igor BERCU

Lector universitar

Universitatea de Stat din Moldova

ID ORCID: 0000-0001-8227-028X

CZU: 94(560-44:498)

DOI: <https://doi.org/10.59295/lrr2023.09>

Summary:

The ottoman „Ra 'âyâ-lele”, bridgeheads for the control of the principalities of Moldavia's princes

The Ottoman conquests from the end of the 15th century to the beginning of the 18th century, the annexation and creation of several administrative-territorial units in the Prut-Dniester area, had direct consequences on the political-legal status of the Principality of Moldavia. One of the main missions of the decision-makers in the Ottoman „re'âyâs” was the closer supervision of the movements and policies promoted by the Moldavian Princes, in order to maintain their hegemony in the region. Thus, the Ottoman „re'âyâs” became nests of permanent intrigues against the Princes of Moldavia. In this situation, the later sought to maintain the best relations with the serhat beys, especially with the sancâkbeys of Akkerman, Bender, and Khotin. There were registered cases when the Moldavian Princes personally intervened with the decision-makers of the Ottoman Porte by offering substantial rewards for the appointment of Ottoman serhat beys loyal to them.

Key words: administrative-territorial units, bey, Moldavia, Ottoman Empire, Porte, re'âyâ, sancâkbey, serhat.

Ocuparea Chilieii și Cetății Albe de către Poartă a generat o problemă de natură nu doar locală, ci și internațională. Ambele cetăți la ordinul *sultân*-ului au fost intens întărite. Cronicarul Tursun-bey menționează că *sultân*-ul după ce a cucerit „... a numit în acele cetăți *cadii și sangeacbey*”.¹ Această afirmație este extrem de importantă, deoarece Tursun-bey, în calitate de martor ocular

¹ *Cronici turcești privind Țările Române. Extrase. vol. I. Sec. XV – mijlocul sec. XVII. Volum întocmit de Mihail Guboglu și Mustafa Mehmet. București: Editura Academiei Române, 1966, p. 78.*

a evenimentelor și ocupând poziții înalte în cadrul statului, avea o cunoaștere exhaustivă a sistemului administrativ al Imperiului Otoman. Numirea *sancâkbeyi*-lor necesita și crearea unor noi unități administrativ-teritoriale, bazele cărora au fost puse acum, încheiate fiind la 1486², prin intermediul delimitării teritoriale efectuate între Țara Moldovei și cetățile de pe litoralul nord-estic al Mării Negre, care devin o componentă al *dâr-al-Islâm*-lui.

Aceste acțiuni au afectat nu doar interesele Țării Moldovei, ci și ale regatelor Poloniei și Ungariei. Sistemul de apărare a voievodatului a suferit consecințe semnificative. Trupele otomane prezente în această zonă puteau ajunge rapid la Suceava, capitala țării. Astfel, s-a stabilit o conexiune terestră directă între trupele otomane-tătare, reducând și mai mult suveranitatea politică a Țării Moldovei. În plus, domnul Ștefan cel Mare și-a văzut influența redusă în procesul de desemnare a domnilor Țării Românești. Procesul de transformare a Mării Negre într-un „lac turcesc” capătă o nouă amploare fiind „... finalizat în intervalul 1538-1590”.³ Anexarea teritorială din anul 1484 a marcat debutul unui proces gradual, dar persistent, de diminuarea a teritoriului pentru Țara Moldovei, având repercusiuni și asupra instituției domniei.

O astfel de situație era intolerabilă atât de domnul Țării Moldovei, cât și de vecinii săi, Ungaria și Polonia. Imediat după pierderea cetăților de frontieră, Ștefan cel Mare a mobilizat eforturi pentru a organiza lupta în vederea recuceririi lor. Cu toate acestea, o astfel de acțiune ar fi implicat o nouă confruntare de amploare cu Înalta Poartă. Regatul Ungariei, la acea vreme, fusese neutralizată de armistițiul semnat în 1483 cu Imperiul Otoman. În aceste condiții, singura putere la care putea apela Ștefan cel Mare era Regatul Poloniei. Regele Cazimir al IV-lea, în Seimul întrunit în decembrie 1484⁴ a pus problema Țării Moldovei, unde s-a decis trimiterea unei solii la Bâyezîd al II-lea, în încercarea de a recupera cetăților pe cale pașnică. Totodată, Cazimir al IV-lea a cerut mobilizarea forțelor, inclusiv a celor din Prusia vasală, pentru a ajuta Țara Moldovei. Regalitatea poloneză, profitând de situația critică în care s-a pomenit Ștefan cel Mare, avea propriile intenții de a obține ceea ce nu reușise până atunci: subordonarea efectivă a Țării Moldovei. Domnia s-a pomenit în fața unui pericol dublu, atât din partea Semilunii, cât și din partea unei puteri creștine.

Domnul nu s-a împăcat cu gândul pierderii celor două cetăți. Nici comunitatea creștină din Chilia și Cetatea Albă nu era mulțumită de noii stăpâni. Cronicarul Așik-pașa-Zade stipulează că aceștia au trimis știre domnului „...

² T. Gemil. Observații referitoare la încheierea păcii și stabilirea hotarelor dintre Moldova și Imperiul Otoman (1486). În: *Revista Arhivelor*, 1983, nr. 2, p. 125.

³ M. Maxim. *Țările Române și Înalta Poartă. Cadrul juridic al relațiilor româno-otomane în evul mediu*. București: Editura Enciclopedică, 1993, p. 237.

⁴ T. Gemil. *Relațiile Țărilor Române cu Poarta Otomană în documente turcești. 1601-1712*. București: Direcția Generală a Arhivelor Statului din România, 1984, p. 152.

vin-o ca s-ți dăm cu noroc cetatea, luând-o de la turc".⁵ Efectuând pregătirile de rigoare Ștefan cel Mare a atacat cetatea de pe uscat și de pe mare. Acest atac combinat s-a soldat cu eșec, otomanii au reușit să păstreze cetatea⁶ în mâinile sale.

Desigur Poarta nu putea tolera încercările întreprinse de Ștefan cel Mare și ca răspuns Bâyezîd al II-lea ordonă *beylerbeyi*-ului Rumeliei Ali-bei să întreprindă în Țara Moldovei o expediție de pedeapsă. La 6 septembrie 1485⁷, profitând de absența lui Ștefan cel Mare, otomanii sprijiniți de oastea Țării Românești, au intrat în țară, devastând și jefuind. Aceștia au adus și un pretendent la scaunul domnesc numit Hronet, iar mulți „... *boieri (bei) ai Moldovei, întâlnindu-i, s-au supus*".⁸ Acest fapt sugerează că un număr semnificativ de boieri locali, la aceea vreme, s-au împăcat cu gândul supremației otomane. După ce au prădat și incendiat Suceava, luând o bogată pradă, Ali-bey⁹ și otomanii s-au retras.

Singura modalitate de a recuceri era să ceară ajutorul regelui Poloniei Cazimir al IV-lea Jageillo. Pentru a consolida această alianță, la 15 septembrie 1485¹⁰, Ștefan cel Mare a fost nevoit personal să presteze omagiu de vasalitate regelui Poloniei. După depunerea jurământului, obținând 3000 de călăreți poloni „*panțerați*” domnul reușește să-i învingă pe otomani la Catălbuga¹¹, însă, practic, sprijinul acordat de Polonia s-a oprit aici.

La 6 martie 1486 otomanii intrau din nou în Țara Moldovei pentru a instala același pretendent Hronet, în scaun, dar în bătălia de la Scheia de la Siret, otomanii au fost învinși, iar Petru Hronet și-a pierdut viața. Deși o victorie de moment pentru domn, singura soluție pentru a ieși din impasul politic în care ajunsese țara, era reconcilierea lui Ștefan cel Mare cu *sultân*-ul, bazată pe recunoașterea noului statut al Chilie și Akkermanului. Pacea moldo-otomană a fost semnată în aprilie 1486¹², urmată de delimitarea oficială a noii frontiere dintre cele două părți. Atât Țara Moldovei, cât și Imperiul Otoman aveau nevoie de aceasta: Ștefan cel Mare pentru a proteja țara de atacurile continue ale otomanilor, iar Bâyezîd al II-lea din cauza atacurilor de succes ale mamelucilor în Anatolia orientală, evenimente care au devenit cunoscute

⁵ *Cronici turcești privind...*, p. 100.

⁶ Sursele nu sânt univoce în privința cetății pe care a încercat să o recucerească Ștefan cel Mare: după Tursun-bey, domnitorul a atacat Chilia, iar după Asik-pașa-Zade și Sa'aeddin – Cetatea Albă.

⁷ *Cronici turcești privind ...*, p. 101.

⁸ *Op. cit.*

⁹ Beylerbey-ul Rumeliei Ali-bei supranumit Mihaloglu, în unele cronicile apare ca Malkocioglu.

¹⁰ I. Eremia. *Moldova în contextul relațiilor politice internaționale. 1387-1858. Tratat.* Chișinău: Universităs, 1992, pp. 103-105.

¹¹ *Cronicele slavo-române din sec. XV-XVI. Publicate de Ion Bogdan. Ediție revizuită și completată de P. P. Panaitescu.* București: Editura Academiei Române, 1959, p. 51.

¹² T. Gemil. Observații referitoare la încheierea păcii și stabilirea hotarului dintre Moldova și Imperiul otoman (1486). În: *Revista arhivelor*, 1983, nr. 2, pp. 117-128.

sub numele de „cazul Djem”.¹³ Calitățile militare și viziunea politică pe care le-a demonstrat Ștefan cel Mare în acea perioadă au salvat doar nu doar țara, ci și instituția domniei.

O nouă etapă a relațiilor moldo-otomane a fost inaugurată odată cu victoria trupelor otomane la Mohacs, pe 28 august 1526.¹⁴ În urma dispariției regatului Ungariei în 1541 ca entitate statală unitară, s-a conturat o nouă configurație a puterilor în regiunea sud-estică a Europei. Practic, de acum încolo, Imperiul Otoman a preluat rolul regatului ungar.

În jurul anului 1538, situația externă extrem de nefavorabilă a domniei a intensificat tensiunile în interiorul Țării Moldova. În acest context, s-a cristalizat o opoziție pro-otomană care urmărea înlăturarea lui Petru Rareș din scaunul domnesc. Unii boieri au fugit din țară către Imperiul Otoman¹⁵, însă numărul lor nu era suficient de mare pentru a reprezenta un pericol real pentru instituția domniei la acea vreme. Motivația acestor boieri de al înlătura pe Petru Rareș nu provenea atât din ura față de persoana sa, cât mai degrabă de teama unei posibile invazii din partea Porții. Anticiparea consecințelor unei astfel de expediții împotriva Țării Moldovei era practic imposibilă. Toate aceste aspecte au condus la o situație în care, în vara anului 1538, domnia lui Petru Rareș a ajuns într-un impas. Scaunul domnesc era amenințat atât de conspirația boierilor, cât și de perspectivele unei presupuse coaliții formate din Imperiul Otoman, Polonia și Hanatul Crimeii.

La 31 august 1538¹⁶, armata otomană a traversat Prutul. Împreună cu Suleymân Magnificul la această campanie participau și cei doi prinți Mehmed și Selim. La Iași, efectivele militare au fost completate cu un contingent de 100.000 călăreți tătari.¹⁷ O eventuală rezistență a lui Petru Rareș opusă forțelor combinate otomano-tătare la acel moment practic era previzibilă de un eșec total. Chiar dacă domnul Țării Moldovei până în ultimul moment spera că va putea face față situației create, atunci majoritatea boierilor moldoveni aveau alte opțiuni. Aceasta lucru este confirmat și cuvintele paznicului iatacului domnesc Hira, care l-a preîntâmpinat pe domn că „... boierii se pregătesc să se lepede de tine”¹⁸. Această mențiune reprezintă o dovadă suplimentară

¹³ Cem Sultan, cel de-al doilea fiu a lui Mehmed al II-lea. Fatih îl desemnase printr-o dispoziție „moștenitor al domniei lui Solomon”. Dar partida puternică a renegaților și a celor dintre *deușirme* sub conducerea fostului mare vizir Ishak pașa, îl doreau pe prințul Bayezid, o fire moale, cu care se putea opera mai ușor. Înfrânt la 20 iunie 1481 la Yenişehir, Cem Sultan s-a refugiat cu familia la Cairo, la *sultân*-ul mameluc Sayfuddin Kaytbay.

¹⁴ H. Inalcik. *Imperiul Otoman. Epoca clasică. 1300-1600*. București: Editura Enciclopedică, 1996, p. 82.

¹⁵ Ș.S. Gorovei. Câteva însemnări pentru istoria relațiilor româno-otomane. În: *Românii în Istoria Universală*, vol. I. Iași: Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, 1986, p. 40.

¹⁶ A. Decei. *Istoria Imperiului otoman până la 1656*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1978, p. 188.

¹⁷ *Cronici turcești privind...*, p. 227.

¹⁸ *Cronicele slavo-române ...*, p. 99.

că facțiunea pro-otomană practic a hotărât rezultatul confruntării. Încercarea domnului de a rezista într-un punct fortificat lângă „*Budușan*”¹⁹ a suferit eșec. După părăsirea câmpului de luptă, Petru Rareș inițial s-a refugiat la Hotin, apoi în cetatea Ciceul, feuda sa primită de la Ioan Zapolya.

Cu nimic acum nu-l mai puteai opri pe Suleymân Magnificul să ocupe Suceava, un obiectiv atât de mult râvnit de otomani. Boierii moldoveni, conduși de Mișu, portarul Sucevei și logofătul Trotușan, au trimis o delegație înaintea sultanului, oferindu-i cheile Sucevei²⁰. Pe 15 septembrie 1538²¹ *sultân*-ul a intrat în Suceava fără a întâmpina vre-o rezistență, deși cetatea de scaun a Țării Moldovei avea capacități necesare, dovedite anterior în fața dușmanilor. Pentru a discuta situația creată, un divan boieresc s-a adunat în satul Bădeuți²². Aici s-a hotărât să își închine țara și să accepte ca domnitor pe Cetină (turc. Cetina sau Cetine; cunoscut ulterior drept „*Lăcustă*”) poreclit astfel din cauza invaziei distrugătoare de lăcuste care a avut loc în timpul domniei sale.

Girul „*trădării*” marii boierimi, care într-o anumită măsură a influențat această confruntare, credem că și-a avut propriile rezerve. Probabil boierii au acționat cu mai multă luciditate în acel moment, încercând să medieze pașnic conflictul care a izbucnit. Totuși, resursele umane și economice ale țării nu păreau să fie suficiente pentru a face față atât coaliției otomano-tătare, pe de o parte, cât și celei polone, pe de altă parte, create din cauza lipsei de înțelepciune politică a lui Petru Rareș în acel moment.

Cronicarul turc Mustafa Gelalzade afirmase că „... *scopul urmărit prin cucerirea Țării Moldovei a fost acela de a o alipi împărăției*”.²³ Cu toate acestea, *pâdișâh*-ul, după ce și-a atins scopul, din anumite considerente, s-a decis de obiectivul final. Pentru a stopa confruntările frecvente de la hotarele cetăților Akkerman și Chilia, conform lui Masuh Matrakci „... *fășia de pământ care se întinde în lungime, începând din partea de nord spre sudul vilaetului mai sus arătat și al țării învinse, la apus și la răsărit de râul Prut, până la Cetatea de serhat a Chilieii, și care, întinzându-se se termină pe malurile Dunării, a fost adăugată la ținuturile glorioasei familii osmane, ca și alte ținuturi mari. S-a dat poruncă să se construiască la răsărit de râul mai sus amintit două cetăți: Berudcin și Fălcin*”.²⁴ Această anexare teritorială a fost menționată și de alți cronicari turci, precum Rustem Pașa, Ibrahim Pecevi și alții. Evenimentul în cauză a atras atenția și cronicarilor apuseni. Conform

¹⁹ *Cronici turcești privind...*, p. 225. Probabil este vorba de Botoșani.

²⁰ A. Decei. *Op. cit.*, p. 188.

²¹ *Cronici turcești privind ...*, p. 261.

²² G. Ureche. *Letopisețul Țării Moldovei*. București: Editura de stat pentru literatură și artă, 1956, p. 145.

²³ *Cronici turcești privind ...*, p. 269.

²⁴ *Op. cit.*, p. 230; Referința făcută la cetățile Berudcin și Fălcin necesită o succintă comentare. Probabil prin denumirea Berudcin se avea în vedere cetatea Bender, amintită și în alte războaie, iar Fălcin pare să fie Fălciu (notă M. G. și M. M. M.), dar această localitate află la apus și nu la răsărit de Prut. Conform opiniei cercetătorului I. Chirtoagă “Fălcin” poate fi identificată cu Orheiul Vechi.

opinieii lui Verancich, în rezultatul expediției din anul 1538 *sultân-ul „... a ocupat partea acea din Moldova care se întinde de la râul Prut și până la râul Nistru și a alipit-o la Cetatea Albă”*.²⁵

Noile teritorii trecute sub directa administrare otomană necesitau o infrastructură și organizare adecvată. Cu atât mai mult, că de acum înainte această unitate administrativ-teritorială devenea cel mai îndepărtat punct nordic de hotar al Imperiului Otoman și punctul de plecare pentru expedițiile militare îndreptate împotriva polonezilor și a altor inamici. În scopul consolidării pozițiilor, vechea cetate moldovenească Tighina a fost reconstruită în întregime din piatră. Inscripția lui Suleymân Magnificul atestă acest eveniment, care a avut loc în anul 945 al hegieriei (30 mai 1538 - 18 mai 1539), când „... *noul cadu de Bender, întărind vadul ajută pe beii de mare*”.²⁶

De asemenea, este important să subliniem și un alt factor important din această inscripție: deși se menționează că „*închinarea*” a fost condiționată de garantarea autonomiei interne²⁷, rezultatul campaniei a fost calificat de către *sultân* drept „*cucerire*”.²⁸ Conform unor opinii, aceste ținuturi au fost rupte din teritoriul Țării Moldovei ca preț al acceptării „... *închinării țării*” și nicidecum cucerite pe cale armelor.²⁹ Pe lângă cetatea Tighina otomanii au anexat și întreg teritoriul al Bugeacului³⁰, care împreună cu Benderul³¹ a format un *sancâkbeyi-lic* aparte.

Cronicarul vremii, Mustafa Gelalzade, în referire la evenimentele respective, relatează că „... *în regiunile care fuseseră luate de sub stăpânirea voievodului Moldovei, s-au ridicat cetăți și s-a găsit cu cale ca aceste ținuturi să fie conduse ca sangeacuri de sine stătătoare. Au fost numiți sangeacbei și un număr de ostași și s-au adus muniții și altele*”³². Prin urmare, numirea unui *sancâkbeyi* în cetatea Tighinei s-a făcut imediat după reconstrucție. Lucrări de reconstrucție au fost efectuate și la Chilia.³³

Noua circumscripție otomană, constituită pe teritoriul Țării Moldovei în urma campaniei militare desfășurate de *sultân-ului* Suleymân Magnificul la hotarele estice, a avut un impact semnificativ asupra independenței instituției

²⁵ N. Iorga. *Studii istorice asupra Chilieii și Cetății Albe*. București: Institutul de Arte Grafice Carol Gobl, 1899, p. 189.

²⁶ M. Guboglu. Inscripția sultanului Suleyman Magnificul în urma expediției în Moldova (1538). În: *Studii. Revista de Istorie*, 1956, nr. 2-3, p. 119.

²⁷ Ș.S. Gorovei. *Domnia lui Ștefan Lăcustă*. Coordonator Leon Șimanschi. În: *Petru Rareș*. București: Editura Academiei Române, 1978, p. 162.

²⁸ M. Guboglu. *Op. cit.*, p. 189.

²⁹ T. Gemil. *Românii și otomanii în secolele XIV-XVI*. București: Editura Academiei Române, 1991, p. 187.

³⁰ *Op. cit.*

³¹ M. Maxim. Teritorii românești sub administrația otomană în secolul al XVI-lea. În: *Revista de Istorie*, 1983, nr. 8, p. 814.

³² *Cronici turcești privind...*, p. 271.

³³ *Op. cit.*

domniei. În caz de necesitate, *bey*-ul de Bender și trupele sale puteau ajunge mai rapid sub zidurile Sucevei, decât cele conduse de *sancâkbeyi*-ul de Akkerman.

Formarea unei noi unități administrative-teritoriale otomane pe teritoriul anexat de la Țara Moldovei după 1538, a crescut semnificativ sarcinile politice și militare ale *sancâk*-ului de Akkerman și mai ales celui de Bender. Astfel, în momentul numirii domnilor în Țara Moldovei, sprijinul *sancâkbey*-ului de Bender avea adesea o influență crucială. Aceștia, erau reprezentanții speciali ai Înaltei Porți, cărora domnul Țării Moldovei trebuia să le acorde ascultare. După ce capitala Țării Moldovei a fost transferată de la Suceava la Iași³⁴, brusc a crescut rolul strategic al Benderului. De aici trupele otomane conduse de *bey*-i Benderului, făcând joncțiunea cu alte forțe otomane și tătare, în orice moment puteau ataca noua capitală a Țării Moldovei. Practic, de acum înainte, instituția domniei a fost supusă unui control mult mai strict din partea autorităților otomane. Acest lucru a influențat evoluția relațiilor dintre Țara Moldovei și Imperiul Otoman în secolele următoare.

De asemenea, odată cu formarea *sancâkbey*-ilicului de Bender, Poarta a dat o puternică lovitură Poloniei în această zonă. Practic după ce otomanii „... au răsturnat și au rupt cheia pentru toate țările creștine”³⁵, slăbind această „...puternică barieră militară”³⁶ după 1538, ceea ce a determinat politica de satisfacere, aproape umilă, de către regii poloni, a cererilor Porții³⁷. În același timp, oficialitățile poloneze au depus eforturi considerabile la curtea *sultân*-ului pentru a asigura menținerea unui voievod creștin autohton în Țara Moldovei.

În ciuda acceptului inițial al boierilor moldoveni pentru domnia lui Ștefan Lăcustă, impulsionați de circumstanțe, imediat după retragerea armatei otomane a reapărut conflictul între domnie și boierime. Motivul principal pentru boieri a fost faptul că domnul „... a început puțin câte puțin a da Imperiului pământul țării, voia să-i dea toată coasta de la mare pînă la munți, precum și la Nistrul tot, și vedend aceasta țara, s-a deprins să-l cunoască și a vedut că Domnul, e mai cu priință Turcilor decât noue creștinilor”³⁸. Această situație a alarmat nu doar locuitorii Țării Moldovei, ci și statele vecine, mai ales Regatul Poloniei. În instrucțiunile date lui Toma Iobaski, emisarul polonez la Poartă în 1539, i-a fost recomandat „... să stăruiești, în nu-

³⁴ Gh. Ureche. *Letopisețul Țării Moldovei*. București: Editura de stat pentru literatură și artă, 1956, p. 179.

³⁵ I. Corfus. *Documente privitoare la istoria României culese din Arhivele polone. Secolul al XVI-lea*. București. Editura Academiei Române, 1979, p. 72.

³⁶ N. Iorga. *Polonais et Roumains. Relations politiques, economiques et culturelles*. Bucarest, 1921, p. 41.

³⁷ M. Maxim. *Țările Române și ...*, p. 122.

³⁸ E. Hurmuzaki. *Documente privitoare la Istoria Românilor culese de ... (1510-1600)*. editat I. Bogdan. Bucuresci, 1893, vol. I, Suplimentul 2, p. 141-142.

*mele nostru (regelui Poloniei – n. n.) la împăratul turcesc, ca să-i fie grațios (domnul Moldovei – n. n.), și dacă i-ar da înapoi câmpiile dezlipite de țara Moldovei, dacă nu i-ar putea ca dar, atunci pe bani*³⁹. Păstrarea integrității teritoriale a Țării Moldovei era considerată de Polonia ca fiind benefică pentru Imperiul Otoman, menținând în „... acele câmpii și hotare ale țării, precum le-au stăpînit voievozii de mai înainte a țării moldovene, pentru ca el (Ștefan Lăcustă – n. n.) să poată mai ușor sluji și da acel tribut”⁴⁰. La sfârșitul anului 1540, boierii moldoveni conduși de Gănești și Arburești au pus la cale un complot și l-au asasinat pe Ștefan Lăcustă. În locul său, din rândurile boierimii, a fost ales un nou domn, Alexandru Cornea, portarul de la Suceava.

Noua înscăunare s-a desfășurat fără aprobarea sultân-ului, iar conform *fermân*-ul emis de Suleymân Magnificul către regele polonez Sigismund I în perioada 8-17 aprilie 1541, se menționează că „ghiaurii” „... din Moldova, care s-au răsculat, l-au ucis pe voievodul lor <Ștefan Lăcustă>, apoi unindu-se cu polonii au jefuit porțile Akkermanului și Benderului, omorând oameni și furând vite”⁴¹. Alarmat de evoluția evenimentelor la granițele nordice ale imperiului, sultân-ul a decis imediat numirea lui Petru Rareș în funcția de domn al Țării Moldovei. În conformitate cu scrisoarea *pâdișâh*-ului adresată lui regelui Sigismund I, Petru Rareș fost iertat și i s-a dat „... voievodatul Moldovei, cu toate, precum au fost în timpul tatălui său și al bunicului său, în care hotare l-au ținut acei înaintași ai săi”⁴². Cu toate acestea, este posibil ca această afirmație să fie exagerată, deoarece alte surse istoriografice⁴³ ne oferă o perspectivă diferită cu privire la hotarele Țării Moldovei în acea perioadă.

La 10 martie 1541, după sosirea sa la Suceava și instalarea în funcție, Petru Rareș a întreprins eforturi pentru recuperarea teritoriului pierdut în 1538. Prin creșterea tributului plătit Imperiului Otoman, a reușit să aducă înapoi în componența Țării Moldovei o parte din teritoriul anexat inițial de Suleymân Magnificul, care cuprindea inițial 35 de sate⁴⁴. Reușita acestui obiectiv este confirmată și de o scrisoare adresată de Petru Rareș către regele Poloniei Sigismund I în 1541⁴⁵, în care îl roagă să-l sprijine cu 20.000 de zloți ungurești pentru a se răscumpăra de sub stăpânirea păgână, dar, dacă va fi posibil, să obțină înapoi și teritoriul Țării de Jos.

Administrația otomană conștientă de importanța deosebită pe care o reprezentau unitățile administrativ-teritoriale constituite între Prut și Nis-

³⁹ I. Corfus. *Op. cit.*, p. 25

⁴⁰ *Ibidem*, p. 27.

⁴¹ *Catalogul documentelor turcești*. vol. II (1455-1829). *Întocmit de Mihail Guboglu*. București: Editura Academiei Române, 1965, p. 7-8.

⁴² I. Corfus. *Op. cit.*, p. 36.

⁴³ M. Maxim. *Op. cit.*, p. 123; T. Gemil. *Op. cit.*, p. 187.

⁴⁴ V. Veliman Noi precizări în legătură cu haraciul Moldovei. În: *Revista arhivelor*, 1984, nr. 2, p. 212.

⁴⁵ I. Corfus. *Op. cit.*, p. 50.

tru, au întreprins un șir de măsuri pentru ași consolida pozițiile sale. Printre acestea s-a numărat înființarea ori reînființarea unor așezări, inițial, de tip rural, de regulă în locuri ce prezentau o importanță strategică însemnată, care ulterior s-au transformat în fortărețe puternice. Ca mărturie în acest sens ne servește *fermân-ul pâdișâh-ului* din 15 ianuarie 1560, prin care se confirmă domnului Țării Moldovei, primirea unei scrisori privind stăpânirea: „*Vilaietului*” sau, *dorința beiului (Hasan) al Akkermanului de a de a înființa un sat lângă locul zis Ismail ș. a.*”⁴⁶. Fără îndoială intențiile *bey-lui* Hasan erau determinate de poziția și însemnătatea vadului numit „*Vadul Iezilor*” în zona respectivă. Cu atât mai mult că administrația circumscriptiilor avea probleme nu numai la hotarele de vest, nord și est ale acestor unități administrativ-teritoriale trecute sub directa administrare otomană, dar apăreau incidente și la hotarele lor sudice.

Pentru a institui unui control mai eficace din punct de vedere militar-administrativ în regiunea nord-pontică a teritoriilor aflate sub directa administrare a Imperiului Otoman, împuternicirile din mai multe unități au fost delegate unei singure persoane pe nume Hasan, care la 1 noiembrie 1563 era intitulat „... *sangeacbei de Akkerman, Chilia, Bender și Oceacov*”⁴⁷. Această concentrare a puterii a fost probabil menită să faciliteze soluționarea unor probleme imediate cu care se confruntau administrația otomană la acea vreme. Cu toate acestea, abordarea în cauză nu a dus la rezultatele scontate, deoarece în mai puțin de un an, Hasan deținea doar titlul de *bey* de Akkerman⁴⁸.

Siguranța teritoriilor sub jurisdicția otomană era adesea tulburată de conflictele bilaterale, care, în unele situații, deveneau mai complexe din cauza implicării unor puteri externe sau formării alianțelor ostile împotriva Țării Moldovei. Pentru a rezolva aceste dispute, sultanul emitea porunci *sancâk-bey--ului* de Akkerman să nu-l mai ațâțe pe *bey-ul* de Bender contra domnului⁴⁹.

Tentativa divanului lui Sokollu Mehmed *pâșa* de a dubla *hârâc-iul* Țării Moldovei, a provocat o puternică rezistență din partea lui Ion vodă cel Cumplit. După victoria de la Jiliște, sprijinit de un contingent de 1200 călăreți⁵⁰

⁴⁶ *Catalogul documentelor turcești ...*, p. 25; Documentul nr. 26 din catalogul respectiv conține informația precum că până la înființarea unui „sat nou lângă Ismail pe Dunăre” de către otomani, aici a existat o așezare la o dată anterioară, dar a fost distrusă din cauza răutății localnicilor. Informații suplimentare vezi la Ion Dron, Originea toponimicului „Ismail”, în „Studii și cercetări”, Chișinău, 2001, p. 137-140; La rândul său istoricul V. A. Posternac susține că pentru prima dată această localitate cu denumirea de „Ismail Gedugi” se întâlnește într-un registru turcesc datat cu anul 1542. Vezi: В. А. Постернак. Исмаил Гечиди. История Измаила в XVI - и его земель начале XIX вв. Харьков: Экспресс-книга, 2015, с. 29-30.

⁴⁷ *Op. cit.*, p. 33.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 35.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 51.

⁵⁰ D.C. Giurescu. *Ion Vodă cel Viteaz*. Chișinău: Universitas, 1992, p. 107.

cazaci conduși de hatmanul Sviercevski, Ioan Vodă a înfrânt trupele otomane la Bender, ocupând orașul. În același timp, un detașament de polonezi⁵¹ a atacat Akkermanul⁵², care a fost incendiat și jefuit. Aceste atrocități nu puteai fi tolerate de Poartă. În urma bătăliei de la Roșcani (11 iunie 1574), de lângă lacul Cahul, domnul Țării Moldovei a fost învins. Potrivit relatărilor unui cronicar polonez, după execuția lui Ioan cel Viteaz, otomanii au ocupat cetatea Hotinului⁵³, însă în curând aceasta a fost retrocedată moldovenilor.

Intensificarea acțiunilor militare la sfârșitul secolului al XVI-lea și creșterea influenței puterilor creștine europene au determinat otomani să-și consolideze sistemul defensiv de-a lungul Dunării. În acest context se înscrie și ridicarea în anul 1590 a unei noi cetăți pe malul stâng al Dunării, „... la locul numit trecătoarea Ismail”⁵⁴ de către eunucul Mehmed-aga, decedat în septembrie 1590. La acea dată noua cetate intra în componența vilayet-licului Chilia.

O altă viziune, propusă de cercetările recente ale istoricilor ucraineni, se referă la scopul pentru care Poarta a ridicat această nouă cetate pe malul stâng al Dunării. Aceștia sugerează că „... cetatea a servit ca un avanpost al turcilor inițial în lupta împotriva oastei zaporojene (cu succes s-a soldat atacul zaporojenilor asupra Ismailului în 1609, la data când fortăreața a fost ruinată)”⁵⁵. Aserțiune puțin palpabilă, deoarece nu există nici o sursă documentară, care ar veni în sprijinul acestei ipoteze.

În contrast cu splendoarea epocii din secolul al XVI-lea, întregul secol al XVII-lea marchează o perioadă mai puțin strălucitoare pentru Imperiul Otoman. Este o eră caracterizată de declin în cadrul imperiului. În acest timp, Țara Moldovei devine arenă pentru conflicte militare, inițial între otomani și tătari, iar mai târziu, între otomani, polonezi și habsburgi.

Moartea domnului Ieremia Movilă a generat noi tensiuni între Poartă și Regatul Poloniei. Ambele părți au încercat să impună propriul candidat în domnia Țării Moldovei. În același timp, situația Imperiului Otoman s-a complicat deoarece Poarta a fost nevoită să transfere un număr semnificativ de trupe în Anatolia. Din această cauză Poarta apelează la ajutorul domnului Țării Românești și a bey-ilor de serhat⁵⁶.

⁵¹ Este vorba de un detașament de cazaci, conduși de Pocotillo.

⁵² *Documente turcești privind istoria României. vol. I (1455-1774). Întocmit de Mustafa A. Mehmed.* București: Editura Academiei Române, 1976, p. 122.

⁵³ *Călători străini despre Țările Române. Volum îngrijit de Maria Holban. vol. 2.* București: Editura Științifică, 1970, p. 345.

⁵⁴ *Cronici turcești privind...*, p. 362; Probabil numele cetății și orașului își trag originea de la numele vechiului loc cunoscut ca „Smil”. Acest termen din punct de vedere lingvistic aparține limbilor indo-europene.

⁵⁵ *Енциклопедія Історії України. Том 3 У-Й.* Київ: Наукова думка, 2005, ст. 423.

⁵⁶ T. Gemil. *Relațiile Țărilor Române...*, p. 117-120.

În acest context, în perioada 9-18 ianuarie 1608 se emite o poruncă imperială de către sultân-ul Ahmed I, adresată *kâdi*-ului și *mutevellî*-ului al *vâ-kîf*-ului de la Vadul Ismail, pentru a trimite trupe disponibile către în tabăra *beylerbeyi*-ului de Tighina și Cetatea Albă⁵⁷, în *sprîjinul* lui Mihail Movilă, domnul Țării Moldovei contra lui Constantin Movilă. Numirea unei singure căpetenii militare peste cele două *sancâk*-ate s-a făcut de către Poartă la acea dată, probabil pentru o administrare mai eficientă și pentru a asigura succesul operațiunilor militare și protejarea intereselor proprii.

Deși *kadî*-ul și *mutevellî*-ul de Ismail era sub autoritatea *beylerbey*-ului de Bender și Akkerman, în rezultatul luptei de la Ștefănești din 16 decembrie 1607, Constantin Movilă, ajutat de magnații polonezi Stefan Potocki și Michail Wiśniowiecki, îl înfrânge pe vărul său Mihail și i-a domnia Țării Moldovei. Otomanii au fost nevoiți să accepte situația cel puțin temporară. Astfel, Poarta recurgea adesea la serviciile *bey*-ilor din circumscripțiile otomane, pentru a susține propriul candidat la tronul Țării Moldovei.

Modificările din dinamica puterii în Europa de Est, concretizate prin Rada de la Pereiaslav din 8 ianuarie 1654, au avut un impact semnificativ asupra evoluției politice din Țara Moldova. În lumina poziției sale geografice strategice, Țara Moldovei a devenit un punct central în politica promovată de Rusia țaristă în estul Europei, începând cu anul 1654. Această schimbare, dar și caracterul raporturilor cu *hân*-ul Crimeei, implicat cu Poarta, au servit drept motive pentru domnul Gheorghe Ștefan să trimită mai multe solii la Moscova, care au solicitat protecția Rusiei țariste.

În cadrul proiectului de tratat din 17 mai 1656, unul dintre articole stipula, că solii intervin cu rugămintea pe lângă țar „... pentru câteva cetăți care sînt în hotarul țării noastre pe care le țin acum păgânii sub cărmuirea lor. Cetățile acelea să ne miluiești Măria Ta ca să fie iarăși în hotarul țării noastre”⁵⁸. În mod clar, aceste cetăți vizate erau Chilia, Cetatea Albă, Bender și Ismail. Elitele politice moldovenești din acea perioadă au exprimat ferm opinia că aceste cetăți aparțin Țării Moldovei, dar sunt temporar ocupate de otomani.

Pacea de la Buczacz, încheiată pe 18 octombrie 1672, a impus condiții grele pentru Regatul Poloniei. În esență, acestea se rezumau la „...plata unui tribut de 22.000 ducați, pierderea Podoliei și stabilirea garnizoanelor otomane în unele cetăți ale ei, recunoașterea suzeranității Porții în Ucraina”⁵⁹. Ca urmare, influența efectivă a Porții se extinde până la Nipru. Aceste condiții

⁵⁷ T. Gemil. *Op. cit.*, p. 120.

⁵⁸ I.A. Eremia. *Țara Moldovei și Rusia. Relațiile politice în a doua jumătate a sec. XVII-lea*. Chișinău, 1993, p. 19; Moldova în contextul relațiilor politice internaționale. 1387 – 1858. *Tratate*. Alcătuitor I. Ieremia. Chișinău: Universitas, 1992, p. 225.

⁵⁹ Z. Abrahamowicz. *Katalog dokumentow tureckich. Dokumenty do dziejow Polskikrojoj osciennych w latach 1455-1672*. red. A. Zajczkowski. Warszawa, 1959, p. 217.

au permis consolidarea unei legături unitare între toate elementele componente ale sistemului politic otoman în regiune (Țările Române, *kâza*-lele otomane constituite pe teritoriul creștin, hanatul Crimeii). Acest sistem urmărea împiedicarea expansiunii Rusiei țariste către vest și Marea Neagră și să atragă Polonia sub influența politicii otomană.

De asemenea, stabilirea stăpânirii otomane în nordul hotarelor Țării Moldovei a consolidat controlul asupra Țărilor Române și a complicat relațiile acestora cu Polonia. Prin instalarea unei garnizoane otomane în cetatea Camenița, Țara Moldovei s-a văzut practic izolată de toate părțile. Gravitatea situației pentru țară o sesizăm foarte bine în răspunsul dat de Miron Costin *vezâr*-ului „... *sîntem noi moldovenii bucuroși să se lățească în toate părțile cît de mult (Imperiul Otoman – n. n.), iar peste țara noastră nu ne pare bine să se lățească*”⁶⁰.

Pierzând Camenița la 1699, otomanii au fost lipsiți de un însemnat instrument de supraveghere și constrângere a Regatului Poloniei și Țării Moldovei, cât și de un important fort de observare a evoluției evenimentelor din Imperiul Habsburgic și Rusia țaristă⁶¹. Acest fapt a determinat Poarta să *întărească substanțial celelalte cetăți de serhad* în această zonă. În acest context se înscrie emiterea *fermân*-ului imperial din 6-15 martie 1707⁶² către domnul Țării Moldovei Antioh Cantemir. Conform acestei dispoziții domnului i se ordona să meargă „la cetatea Tighina cu oastea bine aranjată a Porții tale și cu un număr suficient de care și de baltașii și salahori”⁶³ pentru a repara și consolida această cetate. Lucrările de fortificare a cetății Tighina și-a găsit reflectare și în cronica lui N. Costin, care menționa că „în acest an au mai adaos cetatea Tighina turcii de au mărit-o cu șanțul zidit de piatră și cu tabii și au făcut și patru porți mari zidite de piatră”⁶⁴. Consolidarea cetății a continuat și în anii următori. Acest fapt este confirmat de *fermân*-ul emis de către *sultân*-ului Ahmed al III-lea la 16 octombrie -22 decembrie 1708. Prin el se solicită „... autorităților dunărene și domnilor români să ajute la întărirea cetății Bender”⁶⁵.

Pierzând Camenița la 1699, otomanii au fost lipsiți de un important instrument de supraveghere și constrângere a Regatului Poloniei și Țării Moldovei, precum și a unei importante fortificații pentru monitorizarea evoluțiilor în Imperiul Habsburgic și Rusia țaristă⁶⁶. Această situație a determinat

⁶⁰ M. Costin. *Letopisețul Țării Moldovei*. București: Editura Albatros, 1976, p. 33.

⁶¹ I. Gumenâi. *Istoria ținutului Hotin, de la origini până la 1806*. Chișinău: Civitas, 2002, p. 173

⁶² T. Gemil. *Op. cit.*, p. 485-487.

⁶³ T. Gemil. *Ibidem*, p. 487.

⁶⁴ M. Kogălniceanu. *Cronicile Romaniei seu Letopisețile Moldaviei și Valahiei*. Tomu II, București: Imprimeria Națională, C. N. Rădulescu, 1872, p. 54.

⁶⁵ M. Guboglo. Despre arhiva turco-orientală din biblioteca de stat „V. Kolarov”. În: *Revista Arhivelor*, № 1, Sofia, 1960, p. 164.

⁶⁶ I. Gumenâi. *Op. cit.*, p. 173.

Poarta să consolideze în mod substanțial celelalte cetăți de *serhad* din această zonă. În această conjunctură se înscrie emiterea *fermân*-ului imperial din 6-15 martie 1707⁶⁷ către domnul Țării Moldovei, Antioh Cantemir. Prin această dispoziție, domnul i s-a ordona să se deplaseze „... la cetatea Tighina cu oastea bine aranjată a Porții tale și cu un număr suficient de care și de baltații și salahori”⁶⁸ pentru a repara și întări această cetate. Procesul de fortificare a cetății Tighina și-a găsit reflectare și în cronica lui N. Costin, care menționa că „... în acest an au mai adaos cetatea Tighina turcii de au mărit-o cu șanțul zidit de piatră și cu tabii și au făcut și patru porți mari zidite de piatră”⁶⁹. Consolidarea acestei cetăți a continuat și în anii următori. Acest fapt este confirmat de *fermân*-ul emis de către *sultân*-ului Ahmed al III-lea la 16 octombrie - 22 decembrie 1708, prin care se solicită „... autorităților dunărene și domnilor români să ajute la întărirea cetății Bender”⁷⁰.

Astfel, cu implicarea brațelor muncitoare ale țăranilor moldoveni și munceni în *jurul vechii* fortărețe Tighina, s-a construit, conform planului elaborat de inginerul francez Vo-Ban, a fost săpat și construit un șanț adânc, căptușit cu piatră, oferind un refugiu sigur pentru un număr considerabil de apărători⁷¹. Caracterul lucrărilor efectuate la cetatea Bender în primul deceniu al secolului al XVIII-lea a fost descrisă de către călătorul suedez Michel Eneman, care a vizitat cetatea în 1709. El a menționat că la acea vreme, Benderul își îndeplinea două roluri majore: 1) contracararea atacurilor polonezilor și rușilor, care, după Rada de la Periaslav din 1654, avansau tot mai hotărât către malurile Mării Negre; 2) menținerea sub control a Țării Moldovei și altor entități statale din acea regiune⁷².

După înfrângerea de la Poltava, Carol al XII-lea s-a refugiat pentru câțiva ani la Bender. În curând, în Țara Moldovei au sosit partizanii lui Stanislaw Leszczyński, aliatul regelui suedez. Referitor la aceste evenimente cronicarul Nicolae Costin menționează, că a „...mers voievodul de Kiev la Tighina, lăsând în urma lui 3000 oameni, leși și lipcani și mare nevoie și mare pradă și nespuse supărări bieților locuitori. Veneau leșii și aici în orașe pe la cârciume și se îmbătau ... răneau pe oameni, ucideau prin târg”⁷³.

Prezența suedezilor, polonezilor, cazacilor răzvrătitului hatman Mazepa, tătarilor lipcani oploșiți la Tighina și în ținuturile administrate de domnul

⁶⁷ T. Gemil. *Op. cit.*, p. 485-487.

⁶⁸ T. Gemil. *Ibidem*, p. 487.

⁶⁹ Kogălniceanu M. *Op. cit.*, 1872, p. 54.

⁷⁰ M. Guboglo. *Op. cit.*, p. 164.

⁷¹ A. Husar, Gh. Gonța, S. Dimitriu-Chicu. *Cetăți de pe Nistru*. Chișinău: Asociația Culturală „Grai și suflet”, 1998, p. 124.

⁷² C.I. Karadja. *Le Voyage de Michel Eneman de Bender a Constantinopol en 1709*. În: *Revue Historique du Sud-Est Européen*, Paris-București, 1929, p. 366.

⁷³ M. Kogălniceanu. *Op. cit.*, p. 77.

Țării Moldovei, a adus daune imense țării și populației locale. Capturarea de către ruși, aflați în Polonia, a aproximativ 1000 de suedezi și zaporojeni a exacerbât situația în această zonă. Relațiile dintre otomani și ruși s-au deteriorat considerabil, iar la insistența regelui Carol al XII-lea și a *hân*-ului Crimeei, la 20 noiembrie 1710, Poarta a declarat război împotriva Rusiei țariste.

Domnul Țării Moldovei a desemnat pe Luca Vistiernicul să se prezinte în fața lui Petru cel Mare în calitate de sol. Acesta a reușit să ajungă la o înțelegere cu rușii conform căreia: „Țara Moldovii cu Nistrul să-i fie, și cu Bugeacul și cu toate cetățile tot a Moldovei să fie”⁷⁴. În detaliile actului emis la Luțk, pe 13 aprilie 1711, se specifica că „... *pămînturile principatului Moldovei, după vechea hotărnicire moldovenească asupra cărora domnul va avea drept de stăpânire sunt cele cuprinse între râul Nistru, Camenița, Bender, cu tot ținutul Bugeacului, Dunărea, granițele Muntenești și ale Transilvaniei și marginile Poloniei, după delimitările făcute cu acele țări*”⁷⁵. Această clauză indică clar că una dintre principalele cetăți care urma să fie retrocedate Țării Moldovei era cetatea Bender.

Bătălia de la Stănilești din 18-22 iulie 1711 ⁷⁶ a rezolvat situația tensionată din regiune. Trupele ruso-moldovene au fost încercuite de forțele otomane, iar Petru I a fost obligat să semneze un tratat de pace. Războiul otomano-rus din 1710-1711 a oferit Imperiului Otoman o oportunitate de consolidare a pozițiilor și influenței sale în zona de frontieră cu Regatul Poloniei. Perspectiva unei noi anexări teritoriale în defavoarea Țării Moldovei părea inevitabilă, iar presiunea asupra instituției domniei s-a amplificat considerabil, atât din partea *bey*-ilor din regiunile otomane, cât și din partea administrației centrale.

În urma analizei aspectelor discutate, se poate concluziona că „*re-aya-lele*” otomane au jucat un rol semnificativ în facilitarea controlului politic și militar exercitat asupra domnilor din Țara Moldovei, între sfârșitul secolului al XV-lea și începutul secolului al XVIII-lea.

Dominația otomană a avut o influență semnificativă în Țara Moldovei, iar administrația otomană s-a folosit de diferite mijloace pentru a-și menține controlul. Printre aceste mijloace s-au numărat taxele și impozitele pe care comunitățile locale trebuiau să le plătească către autoritățile otomane, iar administrația „*re-aya-lelor*” juca un rol important în colectarea acestor taxe și menținerea ordinii impuse de Poartă.

„*Re-aya-lele*” otomane au constituit instrumente esențiale utilizate de Imperiul Otoman pentru a exercita și menține controlul asupra domnilor și a Țării Moldovei în acea perioadă.

⁷⁴ I. Neculce. *Letopisețul Țării Moldovei*. București: Editura Albatros, 1976, p. 118.

⁷⁵ *Исторические связи народов СССР и Румынии в XV - начале XVIII вв. Документы и материалы. Том III. 1673-1711*. Москва: Издательство „Наука”, 1970, ст. 330.

⁷⁶ M. Brie, I. Horga. *Relațiile internaționale de la echilibru la sfârșitul concertului european (secolul XVII – începutul secolului XX)*. Ediția a II-a. Oradea: Editura Universității din Oradea, 2009, p. 135.